

پویشگران آینده امیدبخش

گزارش سیاستی

ماشین تولید توقع و اثر بومرنگی روایت بلا اثر بودگی جنگ، تحریم، محاصره

آترین اسکندری

دانشجوی دکتری مطالعات ایران معاصر

دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران

شهریور ۱۴۰۵

www.paiab.org

پایاب دانشگاهی

میز سیاست داخلی ایران

دیدگاه‌ها و نظرات مطرح شده در مقالات این بخش، بیانگر دیدگاه‌های نویسندگان آن‌هاست و لزوماً منعکس کننده مواضع موسسه پایاب نیست.

مقدمه:

از حوالی میانه دوم دهه هشتاد و در اوج دوران درآمدهای نفتی دولت نهم، هنگامی که دلسوزان از ارجاع مساله هسته‌ای ایران به شورای امنیت سازمان ملل متحد هشدار می‌دادند، همواره میزان اثرگذاری تحریم‌ها بر شرایط اقتصادی داخل کشور معرکه آراء گروه‌ها و جناح‌های سیاسی مختلف بوده است. با رشد تحریم‌ها و خصوصاً دامن گیرشدن تحریم‌های فرامرزی ایالات متحده آمریکا «موسوم به تحریم‌های ثانویه» و بالتّیجه اثر مستقیم بر معیشت یومیه و سفره خانوارها، تلاش‌هایی صورت می‌گرفت تا تقلیل پله به پله رشد اقتصادی و در کل شرایط وخیم اقتصادی را یا به طور کامل انکار نماید و یا در انتساب علّیت آن به مساله تحریم، تشکیک‌های بسیار جدی وارد کند. انتخابات ۱۳۹۲ و رای عموم جامعه نشان داد که از قضا، قاطبه مردم برای مساله تحریم نقش بالانکاری قائل هستند و گفتمان تقلیل‌گرایی که در شعار «کاغذ پاره بودن تحریم‌ها» خلاصه می‌شد لاقلاً در صندوق رأی توفیق چندانی نداشت. اما برخی فعالین و ناظرین سیاسی در سال‌های ۱۳۹۲ الی ۱۴۰۰ کماکان بر تنور «بلااثر بودن تحریم‌ها» می‌دمیدند و تمامی مشکلات کشور را صرفاً مسائلی سیاستی (Policy) و نه سیاسی (Political) می‌دانست. مسائلی که تنها تعویض کارگزار می‌تواند حل آن‌ها را به ارمغان بیاورد و نیازی به بازنگری در رویه‌ها و یا تلاش به جهت رفع و ازاله محدودیت‌های بین‌المللی ندارند. در این گفتمان، محدودیت‌های خارجی، تحریم، بودن ذیل فصل هفتم شورای امنیت (البته به مدد برجام در سال ۱۳۹۴ کشور از این تله خارج شد) اثری بر مشکلات موجود ندارند و برشمردن آن‌ها تنها بهانه‌ای برای عدم تلاش برای توسعه و پیشرفت کشور خوانده می‌شد. وقتی محدودیت خارجی از صورت مسئله کنار گذاشته شود، هر مطالبه‌ای، صرف نظر از امکانات و شرایط کشور قابل حصول و هر ناکامی صرفاً نتیجه بی‌ارادگی یا بی‌کفایتی مسئولان جلوه می‌کند. در کوتاه‌مدت، این قرائت شاید به نقد یک دولت کمک کرد، اما در میان‌مدت، انتظارات برآورده نشده فقط در حساب همان دولت باقی نمی‌ماند و حتی در حساب دولت‌ها نیز باقی نخواهد ماند و عوارض خواسته و ناخواسته آن کل نظام سیاسی را درگیر خود خواهد ساخت. اگر مردم بارها بشنوند که تحریم و جنگ اثر تعیین‌کننده‌ای ندارند، کاهش رفاه و محقق‌نشدن وعده‌ها را یکسره به ساختار داخلی نسبت خواهند داد. به نظر می‌رسد برسازی چنین گفتمان و قرائتی از شرایط کشور، پس از جنگ رمضان و حمله ایالات متحده و رژیم صهیونیستی به کشورمان، ابعاد جدید و غامضی پیدا کرده است که در ادامه به بررسی ابعاد و تدقیق بیشتر آن می‌پردازیم.

ترویج قرائت بلااثر بودگی جنگ، تحریم و این بار محاصره

پس از جنگ رمضان و سکوت نسبی صحنه نبرد گرم، شاهد آن هستیم برخی تریبون‌ها و رسانه‌های رسمی و غیر رسمی، بخشی از رجال سیاسی، فضای مجازی، در پی برسازی چند کلان انگاره هستند که در ادامه به ذکر برخی از آنان می‌پردازیم.

(۱) برسازی و ترویج این روایت که «خسارات واقعی جنگ بسیار پایین تر از چیزی هست که توسط دولت و یا مجموعه‌های وابسته گفته می‌شود. دولت با بیش برآوردی خسارت‌ها سعی در سیاه نمایی شرایط موجود دارد».

(۲) برسازی و ترویج این روایت که «مساله محاصره چندان جدی نیست و اظهار نظر مقامات عالی‌رتبه مسئول پیرامون «تقریباً صفر بودن صادرات نفت در شرایط محاصره» نسبتی با حقیقت ندارد». بلاثر بودن محاصره با بازنمایی و برسازی گزاره‌هایی مانند «کشوری که ۱۵ همسایه ندارد، محاصره ناپذیر است»، اگر محاصره دریایی باشد، راه‌های زمینی هست» و گزاره‌هایی از این سنخ تبلیغ می‌شود.

(۳) برسازی و ترویج این روایت که «تحریم‌هایی که اخیراً توسط ایالات متحده اعمال شده است، تاثیر خاصی در شرایط ندارند و ایالات متحده آمریکا پیش از این هر تحریمی که ممکن بوده است را اعمال کرده است. برسازی و ترویج این روایت که: عمده مشکلات ناشی از کم کاری، اهمال کاری و وادادگی مسئولین است و اگر عزمی برای حل مشکلات باشد با همین محاصره و جنگ هم می‌شود به رشد، توسعه و پیشرفت رسید».

(۴) برسازی و ترویج این روایت که «توان پاسخگویی برای درهم کوبیدن مواضع دشمنان بسیار بالاتر از چیزی هست که در ایام جنگ شاهد آن بودیم و اگر تامل این توان به فعلیت خود نرسیده، ناشی از فشار مسئولین دولتی و رئیس محترم قوه مقننه هست، که البته با تقلیل گرایی و ساده سازی ترویج می‌شود».

(۵) برسازی و ترویج این روایت که «جنگ باعث شد نفت بیشتری بفروشیم و نه تنها موجب اضرار اقتصادی برای ما نشده است، بلکه موجب درآمدهای فراوانی هم برای جمهوری اسلامی ایران به واسطه افزایش قیمت نفت را فراهم آورده است».

(۶) برسازی و ترویج این روایت که «تنگه هرمز نیز مانند صنعت نفت ملی شده است و بازگشت ترتیبات سابق و یا حتی اعمال حاکمیت بدون قرائت‌های حداکثری، چیزی شکست نبوده و نیست». انکار شرایط موجود و خوانشی به شدت دارای سوگیری‌های برخاسته از رقابت‌های داخلی، ابعاد و مثال‌های دیگری نیز دارد که شرح آن در این سیاستنامه نمی‌گنجد.

تورم توقعات و اثرات بومرنگی آن بر کلیه حاکمیت نظام جمهوری اسلامی ایران

ماشین تولید توقعات همان طور که ذکر آن بالاتر رفت در حال تولید روایت های بخشی نگر و تقلیل گرایانه از شرایط موجود است که لاجرم خروجی آن «شاید نه در میان مدت بلکه در میان مدت و بلند مدت» کاشتن بذر ناامیدی در توده های مردم باشد. کارکرد این تولید توقعات شاید برای گویندگان آن ها کم بی هزینه و حتی دارای منفی شخصی و جناحی باشد، اما باعث واگرایی هرچه بیشتر انتظارات مردم از شرایط موجود باشد. شکافی که نگارنده آن را «شکاف انتظارات از واقعیات» می داند. از سوی دیگر اگر رضایت را فاصله هر چه کمتر میان خواست تا یافت بدانیم، سازوکار شکاف انتظارات، هیچ تاثیری در افزایش یافت ها نداشته و تنها بر خواست ها بدون توجه به منابع موجود کشور می دمد. خواست هایی که این بار عدم اجابت شان نه ناشی از شرایط موجود (جنگ، تحریم و محاصره) باشد بلکه به دلیل برسازی های صورت گرفته توسط منابع فوق الذکر، ناشی از بی کفایتی دولت و کارگزاران است. این یعنی دمیدن بر گزاره های تقلیل گرایانه و یا حتی هیچ گرایانه بودن تاثیرات جنگ، شاید زمانی صرفاً علیه دولت مستقر و تیم مذاکره کننده (به ریاست رئیس محترم قوه مقننه) بیان می شد اما با بسط و ترویج عمومی این انگاره در عموم این بار علیه تمامی حاکمیت بر می گردد، چیزی که در این نوشتار آن را «اثر بومرنگی تورم توقعات» نام نهاده ایم.

همگرایی کارکردی تلویزیون اینترنتی و تربیون های تولید توقع

در زمانی که دستگاه ادراکی شهروندان زیر فشار جنگ هیبریدی و چندلایه قرار دارد، گزاره هایی مانند «تاثیرات تحریم ها به مردم بر نمی گردد و تحریم ها صرفاً بر حکومت فشار وارد می کند» به شدت توسط تربیون های دشمن ترویج و تبلیغ می شود، این بار به دلیل آن چه ذکر آن در بالاتر رفت و سازوکار «اثر بومرنگی تورم توقعات» نام نهاده ایم، این اثر به کمک ترویج و القا انگاره ها و مفروضات «اینترنتی» می آید. یعنی علی رغم صورت متفاوت تربیون های تورم توقع و شبه رسانه هایی مانند اینترنتی، این بار در یک چرخه، هر دو یک روایت را القا و ترویج می کنند «تحریم ها اثری ندارند و تمامی مصائب و مشکلات موجود ناشی از فساد و یا اهمال کاری مسئولین است» باید توجه داشته باشیم که گزاره های اینچنینی بر ساختی در حافظه تاریخی شهروندان تا مدت ها باقی خواهند ماند و تاثیرات سوء آن ها حتی زمانی که جنگ حاضر خاتمه یافته و شرایط کشور به شرایط معمولی تغییر یابد، تا مدت ها پاک نخواهد شد. شاید حتی با تغییر کارگزاران فعلی، گریبان آتیه سیاسی خود همان تربیون های تولید کننده توقع را بگیرد. همچنین ذکر این نکته نیز ضروری است که خروجی این چرخه، سوخت حرکت براندازان ویرانی طلب را فراهم خواهد آورد.

توصیه های سیاستی:

به نظر می‌رسد حل این مساله و یا لاقول کم‌رنگ کردن اثرات سوء آن نیازمند شکل‌گیری یک اجماع در سطوح بالای نظام باشد. اجمالا نکات ذیل تقدیم می‌شوند:

- رصد تریبون‌هایی که بیشترین روایت‌های مربوطه را تولید و ترویج می‌کنند و ارتباط با آنها به جهت آشنایی بیشتر با تاثیرات ویرانگر و مخرب تحریم، جنگ و محاصره؛
- تولید گفتمان‌های رسانه‌ای که مبطل گزاره‌هایی مانند: «بلااثر بودن تحریم‌ها»، «منحصر بودن تاثیر تحریم‌ها بر حکومت و مصونیت مردم در برابر آسیب تحریم» هستند.